

МАЪНО, ЎЛЧОВ БИРЛИКЛАР ЁРДАМИДА ҲОСИЛ БЎЛАДИГАН СЕМАНТИК ҲОСИЛА

С.Саримсоқов.

СамДЧТИ катта ўқитувчиси

Ф.Мерлан феъл маъноларининг тиллараро ўзаро боғлиқлигини ноаккузативлик ва ноаниқлик билан ўрганади [Merlan, 1985]. Ҳар доим эргатив бўлмаган феъл маънолари синфи (аниқ агенс феъллар) ва аккузатив бўлмаган феъл маънолари синфи тил структурасига қараб иккала томонини олиши мумкин. Инглиз тилида бу каби феъл маъноларининг алоҳида синфи мавжуд. К.Розен таъкидлашча, *to die* феъли инглиз тилида ноаккузатив, италян тилида эса ноаниқ, *sweat* эса инглиз тилида ноаниқ, италян тилида эса ноаккузативдир [Rosen, 1984]. Жумладан, Ф.Мерлан 'cough', 'sneeze', 'shout', ва 'breathe' маъноларини англатувчи феъллар инсон тана фаолияти ва функциясини англатаишини таъкидлайди. Ушбу феъллар субъектив равишда флектив (unergative) бўладими ёки йўқлигини олдиндан айтиб бўлмайди ёки объектив равишда эгувчи (unaccusative) феъллар гуруҳи таркибига киради [Merlan, 1985; 348]:

Иккала таркиб ҳам бир хил темпорал тузилишга ишора қилади; вақт ўтиши билан ҳодисанинг ўлчовига, темпорал чегарасига эга бўлади. Бирок, феълнинг ички аргументи ўртасида ушбу аспектуал тузилмани бўлишнинг турли усулларини кодлайди, масалан: PATH, TERMINUS, MEASURE таркиби ҳодисанинг охири ўлчовнинг қолган қисмидан ажратилиши мумкинлиги билан фарқ қилади; Ҳолбуки, MEASURE таркибида terminus кўпроқ ўлчов билан боғланади. [PATH, TERMINUS] таркиби одатда ҳаракат феъллари билан боғланади, бу ерда ўлчаш шкаласи масофада амалга оширилади. Бу ҳаракат феълларининг махсус бўлишининг бир қанча усулларидан биридир [Tenny, 1993].

MEASURE ва PATH, TERMINUS таркиби ҳодисани ўлчашда предикат ва ички аргумент ўртасидаги турли хил меҳнат тақсимотларини ифодалайди. Ўлчовнинг вақтинчалик тузилиши бу аспектуал функцияларни белгилайди. Шунинг учун аспектуал функциялар воқеа-ҳодисани асосини белгилайди. Аспект функцияли аргументлар аспект феъллар билан боғланади. Аспектуаллик, феъл ибораси билан боғлиқ лексик маълумотларни ўз ичига олади.

Тилшуносликда ўрнатилган тематик роллар сингари, аспектуал рол ҳам табиий тил предикатлари томонидан тасвирланган воқеалар, ҳодисалар ва иштирокчиларининг ҳаракатини номлайди. Предикатга *agents* вазифасида бериладиган восита воқеликни фаол “doer”ни, бажарувчисини номлагани ва *instrument* бу “doing”да қўлланиладиган нарсани ва *patient* ҳаракатнинг пассив қабул қилувчисини номлаганидек, MEASURE ҳодисани ўлчайдиган миқдор ёки параметрни таъминловчи иштирокчинини номлайди. MEASURE каби аспектуал рол ҳодисанинг ички темпорал тузилишида муайян, тушунарли тарзда иштирок этувчи феълнинг аргументини номлайди. Феъл ўз аргументларига тайинлаш учун аспектуал

роллар тўпламига эга ва боғлаш тамойиллари аспектual ролларни синтаксисга жойлаштиришни бошқаради. Ҳар қандай турғун бўлмаган феълнинг аспектual роллари олинган дискрет, аниқ идентификация қилинадиган аспектual ролларнинг кичик чекланган тўплами мавжуд. Аммо тематик ролли ҳолатдан фарқли ўлароқ, MEASURE, PATH or TERMINUS аспектual роли деганда нимани англатишини тушуниш жуда аниқ ва тематик ролга қараганда аниқроқ белгиланиши мумкин.

Шуни таъкидлаш керакки, аспектли роллар аспектни номинал ва вербал сифат сифатида ифодалашнинг асосий босқичини олади.

Аспектual роллар предикатларнинг лексик-семантик хоссалари бўлиб, предикатнинг аспектual тузилишга қўшган ҳиссасини ифодалайди, лекин улар феъл ва унинг далиллари ўртасидаги муносабатни, шунингдек, аргументнинг предикат семантикасини фаоллаштирувчи вазифани бажаришга боғлиқ эканлиги кузатилади.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Merlan F. Split Intransitivity: Functional Oppositions in Intransitive Inflection. In *Grammar Inside and outside the Clause*. Cambridge University Press, -P. 324-362
2. Rosen C. The relational structure of reflexive clauses: Evidence from Italian. Cambridge, MA: Harvard University Ph.D. dissertation. 1981.
3. Rosen C. The interface between semantic roles and initial grammatical relations. In David M. Perlmutter and Carol Rosen (eds.), *Studies in Relational Grammar 2*. Chicago, IL: University of Chicago Press. 1984. –P 38–80.
4. Tenny C. L., *Aspectual roles and the syntax–semantics interface*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1994. p.245.
5. Bazarova, S. S. (2022). Li Xe Jo asarlarida gender tenglik munosabatining ilgari surilishi. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 24), 180-188.
6. Shuxratovna, B. S. (2022). Koreys adibasi pak van so ijodining o ‘ziga xosligi xususida. *Gospodarka i Innowacje.*, 24, 56-59.
7. Kenjaboevna, S. E., & Ugli, K. M. S. (2021). The phenomenon of personalization in korean (on the example of fairy tales). *Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(6), 677-681
8. Эшимова, Ш. 2020. Особенности метафоры тропинимического происхождения. *Иностранная филология: язык, литература, образование*. 2 (75) (апр. 2020), 81–86.